

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 1(6), 10-15.
УДК 1(091)141
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-2/13>

Ганна Гнатовська, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9699-1037>
e-mail: gnatovskanna@knu.ua

ЛЕКСИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ "БУТТЯ" У АНГЛО-САНСКРИТСЬКОМУ СЛОВНИКУ МОНЬЄ-ВІЛЬЯМСА

Стаття присвячена дослідженню етимології та смисловим конотаціям термінів санскриту: *sat, bhāva, sambhava, bhavitar/bhavitṛ, bhavya, bhavat, bhūti, bhūta, sarvabhūta, bhavaka, sattva, sattā, saṃvṛtī, vṛtī, dhṛta, saṃsthānavat, sampratiṣṭhita, āsthita, janus, janiman, sampattī, vartamaṇa, āvitta, āvinna* як лексичних репрезентантів концептосфери буття у санскритомангліїському словнику Моньє-Вільямса.

На основі припущення про визначальний вплив мовної культури на зміст та характер філософської творчості, реалізовано метод концептуального аналізу. Це дослідження є лише першим етапом реалізації проекту з розкриття способу тлумачення "буття" в історії індійської філософії. Розкриті ключові смислові конотації цього концепту в англо-санскритському словнику Моньє-Вільямса. Визначено смисловий взаємозв'язок концепту "буття" з концептами: "життя" та "час". У даному контексті, "жити" – бути "кимось", аби обіймати "своє місце" й відігравати "свою роль", яка може забезпечити "володіння" для "прожитку", а стосунок між "буттям" і "часом" – конкретність наявної події, що відбувається або відбулась та належність майбутнього, яке має відбутись. Хоч ми й не відстежуємо прозорого зв'язку між концептами "буття" і "простір" у санскриті, є підстави стверджувати, що передовсім в етимології термінів обраної нами концептосфери виразно представлене тлумачення буття, як протяжного й просторово-визначеного місцезнаходження.

Прикметним слід визнати те, що зв'язок тлумачення концепту "буття" у санскриті з етичним концептом "добро" та естетичним "краса" ми відстежуємо лише в термінах, похідних від *as ta bhū*, і водночас лише терміни *sat* та *bhava* можуть перекладатися, як "істина", а значення "сутність" ми знаходимо лише у перекладі термінів *sat* і *sattva*. Це пояснює, чому саме термін *sat* вважають максимально близьким до "західного" тлумачення концепту "буття". Висловлено припущення, що полісемія лексичних репрезентантів концепту буття у санскриті та складність і варіативність дотримання граматики цієї мови, може бути витлумачена як перешкода для граничної проблематизації цього концепту.

Ключові слова: буття, концептосфера, санскрит, індійська філософія, *sat*, *бгава*.

Вступ

Чи варто визнати концепт "буття" таким, що з необхідністю має бути присутнім в кожній лексико-семантичній парадигмі, яка є основою розвитку філософії? Слід визнати поширеність думки, що буття як предмет достеменного філософського осмислення, – феномен виключно "Західного світу". Саме питання "що є Буття?" вважають таким, яке жодним чином не мало актуальності для філософських "не західних" філософських культур, а його "західна" історія розпочалась в творчості античних мислителів¹ (Aubenque, 2005). Разом з тим тема тлумачення буття в індійській філософії лишається затребуваною в середовищі дослідників. Як приклад, що аргументує цю позицію можемо вважати тему конференції "Being, Substance, and Essence in Indian Philosophy", що відбулась у Оксфордському університеті 3 травня 2019 року.² Однак попри вагомість і важливість цієї теми, у доступній нам науковій літературі ми не знаходимо жодного цілісного дослідження специфіки тлумачення буття в індійській філософії в цілому. Зокрема учасники загаданої вище конференції: Фрейзер Дж.³, Бурлей М.⁴, Мойзе Й.⁵, Горіс М.-Е.⁶,

Боруа А.⁷, Липнер Ю.⁸, Степ'єн Р.⁹, Флуд Г.¹⁰, Бальцерович П.¹¹, Тімалсіна С.¹², Рам-Прасад Ч.¹³ принаймні поки, не опублікували наукової розвідки, де головним і засадничим предметом дослідження стало б "буття", як в історії індійської філософії в цілому так і в певному конкретному напрямі її розвитку. Дієслово "існувати" цілком природно, привертає увагу тих, хто працює над перекладами з санскриту, але, ця зацікавленість не стала основою для цілісних досліджень цього питання. Фактичним виключенням з цього правила, ми можемо визнати доробок Пінчарда А.¹⁴ (Pinchard, 2014).

Цілісне з'ясування етимології та змістовної специфіки термінів концептосфери "буття" у санскриті – мета надзвичайно складна. Цілком імовірно, що саме через надмірну об'ємність предметного поля, яке має опра-

⁷ URL: <https://www.researchgate.net/profile/Ankur-Barua> (дата звернення 11.11.2021)

⁸ URL: <https://ochs.org.uk/prof-julius-lipner/> (дата звернення 12.11.2021)

⁹ URL: <https://www.rsis.edu.sg/profile/rafal-stepien/> (дата звернення 12.11.2021)

¹⁰ URL: <https://oxford.academia.edu/GavinFlood> (дата звернення 14.11.2021)

¹¹ URL: <https://orcid.org/0000-0001-5662-1760> (дата звернення 14.11.2021)

¹² URL: <https://sdsu.academia.edu/SthaneshwarTimalsina> (дата звернення 15.11.2021)

¹³ URL: [http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/people/chakravarthi-ramprasad\(02068fdc-a65d-4a1f-982f-659e6620190f\)/publications.html](http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/people/chakravarthi-ramprasad(02068fdc-a65d-4a1f-982f-659e6620190f)/publications.html) (дата звернення 15.11.2021)

¹⁴ Alexis Pinchard – співробітник науково-дослідного підрозділу "Mondes iraniens et indiens" асоційованого з Національним центром наукових досліджень Франції (CNRS), перекладач зі старогрецької та санскриту який критикував аргументацію Дж. Бреретона у творі "Tat Tvam Asi in Context", де автор, посилаючись на правила санскриту, поставив під сумнів виправданість ведантійської традиції тлумачення слів про Брагманна в упанішадах.

¹ Наприклад така думка втілена в творі П'єра Обенке "Проблема буття у Арістотеля" (1962), численність перевидань якої свідчить про її значимість для дискурсу сучасності: (Aubenque, 2005)

² URL: <https://talks.ox.ac.uk/talks/id/6216b7ab-ddae-48ab-9648-c954c2a5b686/> (дата звернення: 07.06.2021)

³ URL: <https://oxford.academia.edu/JessicaFrazier> (дата звернення: 30.11.2021)

⁴ URL: <https://scholar.google.co.uk/citations?user=phObC4sAAAAJ&hl=en> (дата звернення: 07.11.2021)

⁵ URL: <https://exeter.academia.edu/IonutMoise> (дата звернення 08.11.2021)

⁶ URL: <https://bham.academia.edu/MHGorisse> (дата звернення 08.11.2021)

цьоване для її реалізації, ми вимушені констатувати брак публікацій з цього приводу.

Мета даного дослідження – створити первинну основу для подальшої роботи зі з'ясування способів тлумачення і осмислення концепту "буття" у історії індійської філософії. Для успішної реалізації означеної мети необхідно розв'язати наступні завдання: по-перше, визначити ключові лексичні репрезентанти концептосфери "буття" у санскрито-англійському словнику Монье-Вільямса; по-друге, з'ясувати та проаналізувати етимологію цих термінів; по-третє, визначити їх ключові смислові конотації та зробити загальні початкові висновки про специфіку тлумачення концепту "буття" в санскриті.

Джерела

У санскрито-англійських словниках ми знаходимо значну кількість пропозицій для перекладу поняття being. Наприклад у словнику санскриту Кельнського університету ми знаходимо мінімум 46 відповідних термінів¹⁵. А у словнику Монье-Вільямса, зосередивши увагу на тих термінах, для яких значення "буття" не є другорядним, знаходимо менший перелік з 24 термінів, що означають концептосферу, яка може стати предметом нашого дослідження.

Об'ємність і кількість завдань, що постають перед нами, в намаганні здійснити лінгвофілософський аналіз концепту "буття" у санскриті, спонукають нас, у межах даного дослідження, зосередити свою увагу лише на етимології та ключових змістовних контурах відповідної концептосфери. А для ефективності першого кроку в реалізації означеної мети, джерельною основою даної статті мусимо обрати словник Монье-Вільямса, що може стати відправною основою для подальшої об'ємної і тривалої роботи. Ключовими аргументами на користь цього словника є не лише його авторитет, що лишається актуальним впродовж більше ніж 100 років, але і відносна вузькість представленого у ньому концептосфери, яка уможливило її етимологічний і змістовний аналіз в межах однієї статті. Переважно, Монье-Вільямс звертається до витокової, у першу чергу для індуїстської філософії, ведичної та епічної літератури, але ця обставина також сприятиме ефективності нашого дослідження. Адже, на відміну від буддистів та джайнів, мислителі астики¹⁶, через сакралізацію сформованого в цих першоджерелах санскриту, в першу чергу мали зазнати впливу специфіки його мовної культури.

Методологія

Перспективність і продуктивність застосування методу концептуального аналізу в історії філософії є відкритим і дискусійним питанням. Водночас, без визнання дійсності універсальних концептів філософії, як гранично загальних мисленневих одиниць в картині світу, що можуть бути представлені більше ніж одним лексичним репрезентантом, вкрай проблематично обґрунтувати як методології компаративних досліджень (Бокал, 2016: 5–8) так і саму можливість наукових перекладів творів видатних мислителів східних культур. Без визнання дійсності певних універсальних філософських концептів (Hnatovska, 2021: 14–16), що можуть бути витлумачені як запорука співмірності і смислової спорідненості фі-

лософської творчості мислителів різних культур та історичних епох, ми ризикуємо втратити аргументованість наших сподівань на продуктивність фахового історико-філософського дослідження доробку східних мислителів.

Відповідно до потреби перекладу філософських першоджерел, сходознавці часто зосереджуються на визначенні одного, найбільш близького за значенням, "східного" відповідника "зразковому" філософському поняттю "західної філософії". Прикладом такого підходу можуть слугувати різні тлумачення максимально близького еквівалента західному поняттю філософія у санскриті, представлені зокрема у роботах Хакера П. (Hacker, 1958: 54-81) та Гальбфасса В. (Halbfass, 1988: 263-277), Шохіна В. (Шохин, 1994: 122-170). Інший, не менш популярний, підхід полягає у тому, що визнаючи неперекладність більшості термінів санскриту, дослідники зосереджуються лише на одному конкретному понятті. Прикладом такого підходу можуть слугувати роботи Завгороднього Ю. (Завгородній, 2017: 117-131), Данилова Д. (Данилов, 2020: 122), де предметом аналізу стали відповідно мокша та дг'яна.

Реалізація методу концептуального аналізу передбачає цілісне вивчення концептосфери яка, як правило, утворена низкою термінів, кожен з яких вартий уваги. Прикладом реалізації подібного підходу ми можемо визнати монографію Стрелкової А. (Стрелкова, 2015: 408), де ключовим предметом аналізу став концепт "порожнеча" у філософії буддизму в цілому, що спонукало до розгляду не лише витокових шуньята та акаша у санскриті та палі, але й їх перекладів китайською та японською мовами. Зокрема, у статті "Співвідношення буття, небуття та порожнечі в буддійській онтології" (Стрелкова, 2013: 60-69), ця ж авторка розкрила істотні аспекти буддійського тлумачення термінів зі значенням "буття" у санскриті, однак її увагу не привернуло питання можливого впливу різних мовних культур в історії буддійської літератури на спосіб проблематизації "буття".

Результати

Поширена й усталена настанова – вважати, що концепт "буття" репрезентований у санскриті двома головними термінами: *cam*¹⁷ (सत् sat¹⁸ "буття", "існування", "істина", "сутність", "суще"; "тривалий", "стійкий", "справжній", "добрий", "правильний", "красивий", "шанований", "чесний", "мудрий") (Monier-Williams, 1899: 1134) та *baava* (भाव/भवा bhava/bhāva "буття", "існування", "істина", "життя", "виникнення", "народження", "добробут", "досконалість", "світ") (Monier-Williams, 1899: 748–749). Ці два терміни в науковій літературі часто вживаються без перекладу у вигляді транскрипції оригінального терміна зі значенням "буття". Як було з'ясовано ще Паніні¹⁹, етимологія більшості термінів санскриту спрямовує до дієслівних коренів, і серед них шість, зокрема, мають значення "бути". Перші два – це √bhū (भू) та √as (अस्). Гайдеггер М. у творі "Вступ до Метафізики" (Heidegger, 1953: 54) згадує ці корені, розглядаючи індоєвропейські витоки давньогрецьких та германських онтологічних

¹⁵ URL: https://spokensanskrit.org/index.php?mode=3&direct=es&script=ia&anz=all&tran_input=being (дата звернення: 05.06.2021)

¹⁶ Астика – традиційна загальна назва для усіх філософських вчень створених мислителями, що визнавали беззаперечний авторитет Вед.

¹⁷ У дослідженні ми використовуємо правила транскрипції санскритських власних назв та термінів в українській мові зроблені вітчизняними індологами (Бурба, 2018: 104-122).

¹⁸ Тут і далі використана Міжнародна система транслітерації санскриту IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration).

¹⁹ Паніні (V ст. д. н. е.) – видатний давньоіндійський граматист.

термінів²⁰. Поширеною також, ми можемо визнати настанову обирати предметом дослідження, в аналізі концептів "буття" та "існування" в індійській філософії, виключно дієслова, що походять від *√as*.

Дієслівний корінь *bhū* в повній мірі представлений у поняттях, що серед іншого, перекладаються як "буття". Усталено в сучасному науковому співтоваристві є настанова розрізняти значення *bhū* та *as*, згідно із запропонованим Грассманом Г. (Grassmann, 1996: 942), ще у 1873 році, тлумаченням, де *bhū* визнається плинним, ситуативним і залежним існуванням, а *as* пояснюється існуванням відносно "самодостатнім".

Похідними від кореня *bhū* ("бути", "виникнути", "жити", "перебувати", "залишатися", "відбуватися", "служити", "плекати", "процвітати", "контролювати", "знати"; як іменник – "місце", "матерія") (Monier-Williams, 1899: 760–761) в концептосфері "буття" в санскриті найімовірніше, крім згаданого вище *бхава* є, серед іншого, наступні терміни: *самбхава* (सम्भवा "буття", "існування", "спільне буття", "причина", "поява", "сумісність", "згода", "відповідність") (Monier-Williams, 1899: 1179), *бгавітар* (भवितर/भवितृ, bhavitar/bhavitr) ("той/те, хто/що є або має бути", "майбутнє", "становлення") (Monier-Williams, 1899: 749), *бгав'я* (भव्य bhavya "буття", "існування", "теперішнє або майбутнє", "придатне", "належне", "правильне", "гарне", "приємне") (Monier-Williams, 1899: 750), *бгават* (भवत् bhavat "той, хто є", "наявний") (Monier-Williams, 1899: 749), *бгумі* (भूयते bhūte "буття", "існування", "благополуччя", "процвітання", "могутність", "орнамент", "прикраса") (Monier-Williams, 1899: 762), *бгута* (भूते bhūte "те, що сталося насправді", "правда", "справжнє", "факт", "минуле", "теперішнє", "отримане", "належне", "будь-яка жива істота", "дух (добрий чи злий)", "привид", "демон") (Monier-Williams, 1899: 761), *сарвабгута* (सर्वभूत sarvabhūta "всюдисущий", "усі істоти") (Monier-Williams, 1899: 1186), *бгавака* (भवक bhavaka) ("буття", "існування") (Monier-Williams, 1899: 749). Лише останній термін є відносно моносемантичним, решта ж демонструє багатозначність, і цей конкретний випадок є типовим прикладом загального для санскритомовної літератури правила, яке полягає в тому, що коли йдеться про максимально вузьке значення, то найімовірніше, його носієм є термін, що вживається лише в одному зnanому й витоковому писемному джерелі²¹. Прикметним є те, що з наведених вище термінів нам пропонують перекладати, серед іншого, як "абсолютна істина" лише термін *бхава* (*bhāva*) – решта ж термінів тяжіють до конкретності в просторово-часовій означеності. Так, термінами *бгавітар* та *бгав'я* позначається, серед іншого, теперішнє і майбутнє буття, термін *бгават*²² – буття теперішнє, а термін *бгута* – факт буття, що відбулось. Зрозумілою так чином стає конструкція складного слова *сарва-бгута*, де додаван-

ня терміна *сарва* (सर्व sarva "весь", "усе") (Monier-Williams, 1899: 1184) утворило значення "всюдисущий" або "усі істоти/сущі".

Похідними від дієслівного кореня *as*²³ ("бути", "жити", "відбутися", "перебувати", "ставати"; "кидати", "стріляти в", "відлякати") (Monier-Williams, 1899: 117) серед іншого, є: *самттва* (सत्त्वं sattva "буття", "реальність", "природа", "розум", "сутність", "дух", "свідомість", "матерія", "сила", "енергія", "рішучість", "сміливість", "привид", "демон") (Monier-Williams, 1899: 1135), *самта* (सत्ता sattā "буття", "існування", "доброта", "досконалість") (Monier-Williams, 1899: 1134). Перший з цих термінів є максимально відомим (Гнатівська, 2021: 72) як назва однієї з трьох *гун* ("якість", "атрибут", "складова", "властивість") (Monier-Williams, 1899: 357) *пракриті* "матеріальна природа", "матерія", "причина") (Monier-Williams, 1899: 654) у вченні даршани²⁴ *санкх'я* (Гнатівська, 2021: 66-74). У цьому сенсі він вживається без перекладу у вигляді транскрипції, а в значенні "буття" в науковій літературі фактично не згадується. Також з цим дієслівним коренем пов'язують термін *самт'я* (सत्य satya) (Monier-Williams, 1899: 1135), що традиційно вважається ключовим для розуміння концепту "істина" у санскритомовній літературі, але зі значенням "буття" фактично не асоціюється. Уваги заслуговує і те, що термін *сам*, як і *бхава*, також, серед іншого, перекладають як "істина", і це може бути одним з аспектів пояснення чинників їх важливості для філософського дискурсу Індії. На відміну від вагомим полісемічним *самттва*, *самта* є відносно моносемантичним і рідковживаним терміном²⁵.

Дієслівний корінь *vart/vṛt* (वृत् "бути", "жити", "перебувати", "залишатися", "діяти", "знати", "кидати", "обертати", "використовувати", "померти") (Monier-Williams, 1899: 1009) вочевидь став основою для термінів: *самв'я* (संवृत्त samvṛtti "буття", "існування", "становлення", "відбування"; "спільне заняття", "минуле") (Monier-Williams, 1899: 1116) та *в'я* (वृत्त vṛtti) ("буття", "існування", "порядок дій", "поведінка", "правило", "природа", "характер", "стан") (Monier-Williams, 1899: 1010). Другий термін є максимально відомим, зокрема, завдяки популярності "Йоги-сутри" Патанджалі, де сказано: *yogaś citta-vṛtti-nirodhaḥ* (योगचित्तवृत्तिविरोधः). Є чимало варіантів перекладу²⁶ цього терміна, але зі значенням "буття" він, як правило, не асоціюється.

Лише один термін в концептосфері "буття" ми можемо визнати похідним від дієслівного кореня *dhar/dhṛ* (धृ/धृ "існувати", "тримати", "нести", "зберігати", "володіти", "використовувати", "практикувати", "продовжувати жити"; "виконувати обов'язок") (Monier-Williams, 1899: 519) – *дхарта* (धृते dhṛta "те, що існує/утримується /зберігається/триває", "те, чим володіють") (Monier-Williams, 1899: 519). Водночас цей корінь є основою надзвичайно важливого для філософської культури Індії терміна *дхарма* (धर्म dharma) (Monier-Williams, 1899: 510), що має складну історію і передовсім привертає увагу дослідників як ключ до вивчення філософії буд-

²⁰ Гадеггер також зосередив свою увагу на дієслівному корені "wes", найімовірніше маючи на увазі *√ves* (वेस) (Monier-Williams, 1899: 1019), який не належить до тих, які нам пропонують перекладати як "існування". Загалом, питання генетичної спорідненості мов "індоєвропейського походження" є складним і дискусійним. У контексті даного дослідження, його актуалізація має сенс лише для означення однієї з популярних гіпотез пояснення причин "подібності" санскриту й старогрецької мови в їх протиставленні, зокрема, мовам східної Азії. (Heidegger, 1953: 55).

²¹ Термін *бгавака* належить до лексику "Бга'авата-пурани".

²² В модифікації *бгаванті* (भवन्ती bhavanti) (Monier-Williams, 1899: 749).

²³ Пояснення механізму утворення термінів на основі цього дієслівного кореня містить стаття Сауліуса Сілейкіса (Sileikis, 2004: 185–196).

²⁴ *Даршана/даршана* (दर्शन darśana "погляд", "вчення", "філософська система") (Hnatovska, 2020: 16-17).

²⁵ Термін *самта* належить до лексику "Риг'веди".

²⁶ Наприклад: "коливання" (англ. fluctuations) або "хвиля" (англ. "wave") (Chapple, 2008: 22), або "модифікація" (англ. modification) (Whicher, 1998: 109) або "функціонування" (Encyclopedia of Indian Philosophies, 2011: 82).

дизму. Тлумачення і реактуалізація поняття "дгарма" в загальному контексті філософської культури Індії зберігають свою актуальність і мають істотні перспективи для розвитку. (Rai, 2018: 19–25) Те, чи є підстави витлумачувати поняття "дгарма" як одну зі складових концептосфери "буття", може стати предметом окремого дослідження, але сьогодні переважає усталена традиція відмежування цього терміну.

Дієслівний корінь *vid* (वृद् "бувати, спостерігатися", "знати", "сприймати", "вчитись", "пам'ятати", "пережити", "розповідати", "шукати", "відчувати", "напасти", "схопити", "виробляти") (Monier-Williams, 1899: 963–965), хоч і став основою надважливого для індійського філософського дискурсу терміна *відья* (वृद्द्या vidyā) (Monier-Williams, 1899: 963), який передовсім вживається зі значенням "знання"²⁷ або "наука чи освіта" (Jha, 2020: 107–116), у дослідженнях, присвячених концепту "буття" в санскриті, фактично не згадується.

Дієслівний корінь *sthā* (स्था "бути", "стояти", "практикувати", "зупинятися", "чекати", "встановлювати", "підтримувати", "визначити", "зберегти") (Monier-Williams, 1899: 1262) став основою термінів: *самстханават* संस्थावत् samsthānavat "той/те, що є/існує", "той/те, що має різні форми") (Monier-Williams, 1899: 1121), *сампраміштхита* सम्प्रवृत्तित sampratīṣṭhita "той/те, хто є", "існуючий", "встановлений", "закріплений", "осілий", "тривалий") (Monier-Williams, 1899: 1174), *астхита* (अस्थित āsthita) ("той/те, хто є", "здійснене", "виконане", "визнане"; "встановлене") (Monier-Williams, 1899: 161).

Як бачимо, нам пропонують перекладати чотири з дієслівних коренів зі значенням "бути", зокрема, як "жити", а два інших – дієслівні корені *sthā*, що став основою лише одного значимого для концептосфери "буття" терміна, та *vid*, що жодним терміном не представлений.

Крім згаданих вище дієслівних коренів, що серед інших мають значення "існувати", в основі термінів, які утворюють концептосферу "буття" у санскриті, уваги заслуговують дієслівні корені: *jan* (जन् "народжувати", "породжувати", "спричиняти", "давати існування") (Monier-Williams, 1899: 410), який став основою термінів: *джанус* (जिन्स janus "істота", "народження", "створення", "походження", "рід", "клас", "вид") (Monier-Williams, 1899: 411); *джаніман* (जनिम् janiman "потомство", "істота", "рід", "вид", "раса", "покоління", "народження") (Monier-Williams, 1899: 411) та корінь *pat* (पत "панувати", "володіти", "брати участь"; "літати", "падати", "випадати", "ставатися") (Monier-Williams, 1899: 580), який став основою терміна *сампатті* (सम्पत्ति sampatti "буття", "існування", "досягнення", "придбання", "володіння") (Monier-Williams, 1899: 1172).

Термін *вартамана* (वर्तमानं vartamāna "існуючий", "живий", "рух", "постійний"; "закінчення теперішнього часу", "присутність", "теперішній час") (Monier-Williams, 1899: 410) є дієприкметником теперішнього часу середнього стану від *vart/vrt* (див. вище), а *відьямана* (वृद्द्यामानं vidyamāna "існуючий", "реальний") (Monier-Williams, 1899: 965) – пасивним дієприкметником теперішнього часу *vid*.

Два рідковжвані терміни *авітта/авінна* (अवित्त/अविन्ना āvitta²⁸/āvinna²⁹ "той/те, що є/існує") (Monier-Williams,

1899: 155), які є імперфектом 3 особи однини середнього стану *vid*, Монье Вільямс пропонує вважати такими, що утворені з'єднанням префікса *ā*³⁰ (अ), який при дієсловах надає дії значення спрямованості чи початку (Monier-Williams, 1899: 126) з, відповідно, *вітта* (अवित्तं vitta) ("пізнаний", "зрозумілий", а також "придбання", "багатство", "майно", "товари", "речовина", "гроші", "влада"; "знайдений", "набутий", "знаменитий", "горезвісний", "відомий") (Monier-Williams, 1899: 963) та *вінна* (अविन्ना vinnā) ("відомий", "зрозумілий"; "знайдений", "придбаний"; "існуючий", "реальний"). (Monier-Williams, 1899: 964). Ці два терміни, хоч і належать до числа рідковживаних, через їх моносемічність та своєрідність етимології варті окремого дослідження. Префікс *ā* також представлений у згаданому вище терміні *астхита*.

В етимології, зокрема, термінів *самбхава*, *сампраміштхита*, *самвртті*, *самстханават*, привертає увагу префікс *сам* (सम् sam) (Monier-Williams, 1899: 1152), що надає дієслову значення спрямованості, обмеження, спільності, наявності якого може бути витлумачена нами як репрезентація цілком зрозумілого для представників "Західного світу" пояснення буття певною "сумою усього".

Наявність у санскриті дієслівних форм зі значенням "існувати" – це один з важливих аргументів на користь спорідненості філософських культур Індії та Європи. Адже, наприклад, у китайській традиційній писемності ми не знаходимо знакової представленості "існування" як копули, що єднає суб'єкт та предикати висловлювання в реченні. Водночас, складність граматики санскриту та варіативність її дотримання в писемних джерелах, спонукають до сумніву у коректності однозначної відповіді на питання про роль дієслова *асті* (अस्ति, asti; "існує" – третя особа однини акт. стану *vas*) (Monier-Williams, 1899: 122) у побудові суджень. Варто визнати слушним зауваження Пінчарда А., що нормативність правил граматики санскриту є відносно варіативною, тому ми не маємо підстав для якихось категоричних висновків на підставі виявлення їх порушення у побудові судження (Pinchard, 2014: 12). А отже, на відміну від більшості розвинених "західних мов", санскрит не містить настільки ж однозначного граматичного "вказівника" специфічної смислової наповненості концепту "буття".

Дискусія та висновки

Етимологія більшості термінів концептосфери "буття" у санскриті (дієслівні корені *bhū*, *as*, *vart/vrt*, *dhar/dhr*) свідчить про першочерговий смисловий взаємозв'язок цього концепту з концептом "життя". Дієслівний корінь *jan* у значенні "народження", що визначає ідентичність, також є аргументом на користь нашого висновку. Жити – бути "кимось", аби обіймати "своє місце" й відігравати "свою роль", яка може забезпечити "володіння" для "прожитку". Відлуння цієї смислової конотації ми знаходимо й у термінах *вартамана*, *сампатті*, *авітта*, *дерита*.

Також в концептосфері "буття" в санскриті ми знаходимо терміни, що демонструють його зв'язок з концептом "час": *бгае'я*, *бгута*, *бгавіттар*, *бгават*, *самвртті*, *вартамана*. Прикметно, що слово *astī* означає "те, що існує" і "те, що наявне". У даному контексті стосунок між "буттям" і "часом" – конкретність наявної події, що

²⁷ Наприклад у статті Ф. Стівена "Епістемологія в класичній індійській філософії" в стенфордській енциклопедії філософії (Stephen, 2019)

²⁸ Представлений у лексиконі "Ваджасаней-самгіти" (वाजसनेयसंविता vājasaneyi-saṃhitā).

²⁹ Представлений у лексиконі "Тайттірія брагмани" (तैत्तिरीयब्राह्मण Taittirīya-brāhmaṇa)

³⁰ Важливо не плутати з *a* (अ) (Monier-Williams, 1899: 1), що зазвичай перекладається як префікс, додавання якого утворює заперечення.

відбувається або відбулась та належність майбутнього, яке має відбутись.

Хоч ми й не відстежуємо прозорого зв'язку між концептами "буття" і "простір" у санскриті³¹, є підстави стверджувати, що передовсім в етимології термінів обраної нами концептосфери виразно представлене тлумачення буття, як протяжного й просторово-визначеного місцезнаходження: bhū та as ("перебувати"), stha ("стояти"), vart/vṛt ("перебувати"), dhar/dhṛ ("тримати").

Прикметним слід визнати те, що зв'язок тлумачення концепту "буття" у санскриті з етичним концептом "добро" та естетичним "краса" ми відстежуємо лише в термінах, похідних від as та bhū (бгава, бгава'я, бгауті, сат, сатта), і водночас лише терміни сат та бгава можуть перекладатися, як "істина". Саме ця змістовна специфіка двох останніх термінів може бути визначена нами однією з ключових причин визнання їх максимально близькими до способу тлумачення концепту буття у "Західному світі". Також уваги заслуговує те, що нам пропонують перекладати, серед іншого, як "сутність" лише терміни сат та саттва.

Концептосфера "буття" в санскриті утворена термінами, між якими, принаймні у витокових першоджерелах індуїзму згідно санскрито-англійського словника Моньє-Вільямса, ми не спостерігаємо чіткого розподілу різних аспектів смислової наповненості цього концепту. Якщо спосіб осмислення "буття" у мовах "Західного світу" передовсім ґрунтується на специфічності (водночас і однозначності, і невизначуваності) дієслова "бути", яке фактично присутнє в структурі кожного судження як необхідна копула, то в санскриті йдеться про мінімум шість дієслівних коренів, що лише серед іншого мають таке значення, а роль дієслова asti у структурі санскритомовного тексту потребує ретельного дослідження і уточнення. Таким чином, постає відносно аргументоване припущення, що специфіка мовного середовища виникнення індійської філософії дійсно мала істотний вплив на спосіб осмислення концепту "буття", який не досяг настільки ж граничної проблематизації, як у історії західної філософії.

Список використаних джерел

1. Бокал Г. Перспективи філософської компаративістики та парадигмального підходу у вітчизняній історико-філософській науці // Вісник Київського університету. Серія: Філософія. Політологія. Вип. 2(121), 2016. – С. 5-8.
2. Бурба Д. В. Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові // Східний світ, № 1, 2018. – С. 104-123.
3. Гнатівська Г. Історії східних філософій: Вступ до індійської філософії. Навчальний посібник. -К.: Фрако Пак, 2021. – 98 с.
4. Данилов Д. Трансформація поняття "д'яна" у вченні йоґи. – К.: Дух і літера, 2020. – 192 с.
5. Завгородній Ю. Індійська філософія й уявлення про звільнення (мокшу) у "Манав-Дгарма-Шастрі" // Sententiae, № 2, 2017. – С. 117-131.
6. Стрелкова А. Буддизм: філософія порожнечі. – К. Видавничий дім "Києво-Могилянська академія" 2015. – 403 с.
7. Стрелкова А. Ю. Співвідношення буття, небуття та порожнечі в буддистській онтології // Актуальні проблеми духовності. Вип. 14. 2013. – С. 60-69.
8. Aubenque P. Le problème de l'être chez Aristote, PUF, 2005. – 576 p.
9. Chapple C.-K. Yoga and the Luminous: Patañjali's Spiritual Path to Freedom, New York: State University of New York Press, 2008. – 320 p.
10. Grassmann H. Wörterbuch zum Rig-Veda. 3. Aufl. Wiesbaden: Reichert, 1996 – 1743 p.
11. Heidegger M. Einführung in die Metaphysik, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1953. – 157 p.
12. Hnatovska H. Conceptual analysis method in the historical and philosophical study of Indian spiritual heritage // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021", 2021: – P. 14-23.

³¹ Аналіз концептосфери "простору" в санскриті спрямовує нас до концепту "небуття", що має стати предметом окремого дослідження.

13. Hnatovska H. The Image of Philosophy in Indian Culture: Etymology and Untranslatability of Terms. // Future Human Image, – Volume 13, 2020. – P. 14-16.

14. Jha V.N. Classical Indian Philosophy of Education: A Pedagogic Approach to Ultimate Meaning and Purpose in Human Existence// Ultimate Reality and Meaning 2020. – P.107-116.

15. Monier-Williams M. A sanskrit-english dictionary: etymologically and philologically arranged with special reference to cognate indo-european languages, Oxford, 1899. – 1333 p.

16. Pinchard A. Tad as a predicate in vedic // 6th International Vedic Workshop – 2014, Preliminary edition. – P. 1-15.

17. Rai A.-K. The concept of dharma // Journal of East West Thought, Vol. 8, № 1, 2018. – P 19-25.

18. Sileikis S. Being and becoming in nyaya-vaisesika// Acta orient alia vilnensia, № 5. 2004. – P. 185-196

19. Stephen P. Epistemology in Classical Indian Philosophy URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/epistemology-india/> (дата звернення: 01.08.2021).

20. Whicher I. The Integrity of the Yoga Darsana: A Reconsideration of Classical Yoga, New York: State University of New York Press, 1998. – 438 p.

21. Yoga: India's Philosophy of Meditation. Edited by G. Larsen and R. S. Bhattacharya. // Encyclopedia of Indian Philosophies, Volume XII, Delhi, 2011. – 784 p.

References

1. Bokal H. Prospects of comparative philosophy and paradigm approach in native history of philosophy// Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Political Science. – №. 2(121), 2016. – P. 5-8.
2. Burba D. V. Orthographic Transcription of Sanskrit Names and Terms in Ukrainian// The World of the Orient, – № 1, 2018. – P. 104-123.
3. Hnatovska H. History of Oriental Philosophy: An Introduction to Indian Philosophy. Tutorial. -K.: Frako Pak, 2021. – 98 p.
4. Danylov D. Transformation of the concept of "dhyāna" in the teachings of yoga. – K.: Duxh i litera, 2020. – 192 p.
5. Zavorodnyy Yu. Indian philosophy and the concept of liberation (moksha) in the "MānavaDharmaśāstra"// Sententiae, № 2, 2017. – P. 117-131.
6. Strelkova A. Buddhism: Philosophy of Emptiness – K. Vydavnychy dim "Kyievo-Mohylyans'ka akademiya" 2015. – 403 s.
7. Strelkova A. Yu. Spivvidnoshennya buttya, nebuttya ta porozhnechi v buddyiskiy ontolohiyi // Aktual'ni problemy dukhovnosti. – № 14. 2013. – P. 60-69.
8. Aubenque P. The Problem of Being in Aristotle, PUF, 2005. – 576 p.
9. Chapple C.-K. Yoga and the Luminous: Patañjali's Spiritual Path to Freedom, New York: State University of New York Press, 2008. – 320 p.
10. Grassmann H. Wörterbuch zum Rig-Veda. 3. Aufl. Wiesbaden: Reichert, 1996 – 1743 p.
11. Heidegger M. Einführung in die Metaphysik, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1953. – 157 p.
12. Hnatovska H. Conceptual analysis method in the historical and philosophical study of Indian spiritual heritage // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2021", 2021: – P. 14-23.
13. Hnatovska H. The Image of Philosophy in Indian Culture: Etymology and Untranslatability of Terms. // Future Human Image, – Volume 13, 2020. – P. 14-16.
14. Jha V.N. Classical Indian Philosophy of Education: A Pedagogic Approach to Ultimate Meaning and Purpose in Human Existence// Ultimate Reality and Meaning 2020. – P.107-116.
15. Monier-Williams M. A sanskrit-english dictionary: etymologically and philologically arranged with special reference to cognate indo-european languages, Oxford, 1899. – 1333 p.
16. Pinchard A. Tad as a predicate in vedic // 6th International Vedic Workshop – 2014, Preliminary edition. – P. 1-15.
17. Rai A.-K. The concept of dharma // Journal of East West Thought, Vol. 8, № 1, 2018. – P 19-25.
18. Sileikis S. Being and becoming in nyaya-vaisesika// Acta orient alia vilnensia, № 5. 2004. – P. 185-196
19. Stephen P. Epistemology in Classical Indian Philosophy URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/epistemology-india/> (дата звернення: 01.08.2021).
20. Whicher I. The Integrity of the Yoga Darsana: A Reconsideration of Classical Yoga, New York: State University of New York Press, 1998. – 438 p.
21. Yoga: India's Philosophy of Meditation. Edited by G. Larsen and R. S. Bhattacharya. // Encyclopedia of Indian Philosophies, Volume XII, Delhi, 2011. – 784 p.

Отримано: 20.05.2022
Ухвалено до друку: 27.06.2022
Опубліковано: 29.07.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Philosophy, 1(6), 10-15.
UDC 1(091)141
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-2/13>

Hanna Hnatovska, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9699-1037>
e-mail: gmatovskanna@knu.ua

LEXICAL REPRESENTATIVES OF THE CONCEPT OF "BEING" IN THE MONIER-WILLIAMS ENGLISH-SANSKRIT DICTIONARY

The article is devoted to the study of the etymology and semantic connotations of Sanskrit terms: sat, bhāva, sambhava, bhavitṛ, bhavya, bhavat, bhūti, bhūta, sarvabhūta, bhavaka, sattva, sattā, saṃvṛtti, jāstāmātā sampatti, vartamāna, āvitta, āvinna as lexical representatives of the conceptosphere of being in the Sanskrit-English dictionary of Monier-Williams. The method of conceptual analysis is implemented based on the assumption of the determining influence of language culture on the content and nature of philosophical creativity. This study is only the first stage of the project to reveal the way of interpreting "being" in the history of Indian philosophy. The key semantic connotations of this concept in the Monier-Williams English-Sanskrit dictionary are revealed.

The semantic connection of the concept of "being" with the concepts: "life" and "time" is defined. In this context, "to live" is to be "someone" in order to embrace "one's place" and play "one's role" that can provide "possession" for "subsistence", and the relationship between "being" and "time" is the concreteness of the existing event that is happening or has happened and belonging to the future that is about to happen. Although we do not trace a transparent connection between the concepts of "being" and "space" in Sanskrit, there are reasons to believe that the first of all, the etymology of the terms of our chosen conceptosphere clearly presents the interpretation of being as a long and a spatially defined location.

Noticeable is the fact that the connection between the interpretation of the concept of "being" in Sanskrit and the ethical concept of "good" and aesthetic "beauty" we trace only in terms derived from as and bhū, and at the same time only the terms sat and bhava can be translated as "truth", and the meaning of "essence" we find only in the translation of the terms sat and sattva. This explains the fact why the term sat is considered as close as possible to the "Western" interpretation of the concept of "being".

It has been suggested that the polysemy of lexical representatives of the concept of being in Sanskrit and the complexity and variability of the grammar compliance of this language can be interpreted as an obstacle to the extreme problematization of this concept.

Keywords: being, conceptosphere, Sanskrit, Indian philosophy, sat, bhava.